

Ton Derksen

HET
OM
IN DE
FOOT

94
*structurele
missers*

ISVW UITGEVERS

Het OM
in de fout
94 structurele missers

Ton Derksen

ISVW UITGEVERS

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Opzet van het boek	7
DEEL I:	
Wat zijn de Hoofdzonden (Mega-Manco's) voor een waarheidsvinder?	9
• Waarheid binnen het rechtssysteem	9
• Een driedelige taak van het OM als waarheidsvinder: waarheidszoeker, waarheidsargumentator en waarheidspresentator	10
• De Zeven Hoofdzonden voor een waarheidsvinder	11
DEEL II:	
Welke fouten maakte het OM in een vijftal grote zaken?	17
• Inleiding	17
• (I) De Schiedammer Parkmoord	19
• (II) De zaak Lucia de B.	33
• (III) De zaak Sweeney	49
• (IV) De Deventer moordzaak	65
• (V) De zaak Henk H.	101
• Kort commentaar	137
DEEL III:	
Waar komen de fouten vandaan?	139
• Inleiding	139
• Ingebouwde pressie in het systeem leidt tot positief antwoord	139
• Cognitieve instincten die tot een positief antwoord leiden	140
• De niet-onderkende rol van de achterliggende belastende theorie	155
• Storm tegen	157
DEEL IV:	
Is hier wat aan te doen?	161
• Inleiding	161
• Verbetering via hereducatie	161
• Verbetering via eigen aansprakelijkheid	162
• Institutionele verbeteringen: een onafhankelijke Herzienings-Commissie	163
• Argumenten tegen een Nederlandse Herzienings-Commissie	165
• Argumenten pro een Nederlandse Herzienings-Commissie	166
• Conclusie	171
Noten	173
Anonieme brieven	201

Voorwoord

Aan dit boek ging een verzoek van het Openbaar Ministerie (hierna: OM) vooraf, en wel naar aanleiding van mijn indiening van de zaak Lucia de B. bij de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken (CEAS). Mijn vorige boek *Lucia de B.: reconstructie van een gerechtelijke dwaling*, dat ik ter ondersteuning had meegestuurd, analyseert voornamelijk het rechterlijke falen in die zaak. Echter als commissie van het Openbaar Ministerie is de CEAS niet gerechtigd om over manco's bij de rechters te oordelen. De voorzitter prof. Y. Buruma verzocht mij dan ook een stuk te schrijven waarin de manco's van het OM in genoemde zaak zouden worden blootgelegd. Deze nieuwe taak bleek opvallend eenvoudig. Het heeft me aan het denken gezet. Waar komen die fouten vandaan? En zijn zulke fouten ook in andere grote zaken schering en inslag? Het huidige boek, *Het OM in de fout*, is het resultaat.

De keuze van de zaken

De keuze van de grote zaken (de Schiedammer Parkmoord, de zaak Lucia de B., de zaak Sweeney, de Deventer moordzaak en de zaak Henk H.) is door twee factoren bepaald: (1) de ernst van de tenlastelegging (moord) inclusief de zware strafeis, en (2) het praktische feit dat ik voor deze zaken de beschikking kon krijgen over de requisitoiren van het Openbaar Ministerie en de benodigde stukken uit de dossiers. Bij bestudering bleek vervolgens dat in al deze zaken het OM zich in het proces van waarheidsvinding veelvuldig schuldig heeft gemaakt aan de hoofdzonden voor een waarheidsvinder. Het ging mij daarbij steeds om de manco's die de kernpunten van het betoog van het OM betreffen.

Hoofdpersonen

De vertegenwoordigers van het OM waar het in dit boek doorgaans om draait, zijn *officieren van justitie* en *advocaten-generaal*. De officier van justitie leidt het onderzoek in een zaak en vertegenwoordigt het OM voor een rechtbank als openbare aanklager; een advocaat-generaal vertegenwoordigt het OM voor een gerechtshof (d.w.z. in hoger beroep). Zij presenteren hun zaken in requisitoiren. Na een uitspraak van een gerechtshof kunnen zowel het OM als de door het hof veroordeelde persoon bij de Hoge Raad in cassatie gaan. In dit stadium wordt niet langer naar de feiten gekeken. De vraag is slechts of door de lagere rechter het recht goed is toegepast, en daaronder valt ook of de uitspraak van de rechter voldoende is gemotiveerd. (Is het begrijpelijk wat besloten is?) Na een verworpen cassatieverzoek is de zaak zogenaamd onherroepelijk gesloten. Wel kan de vero-

oordeelde persoon te allen tijde een herzieningsverzoek bij de Hoge Raad indienen. Daarbij moet hij wel een novum aanbieden, een feit dat nog niet bekend was tijdens de behandeling van zijn zaak door de lagere rechter, en dat de rechter, indien het aan hem bekend was geweest, waarschijnlijk tot een ander oordeel had bewogen.¹

Mijn wijze van citeren

Omwille van de leesbaarheid verander ik zo nodig in citaten de zinsvolgorde zonder dat aan te geven. Omwille van diezelfde leesbaarheid laat ik soms ook, zolang het niet de betekenis van de zin aantast, woorden uit een zin weg zonder dat met rechte haken en puntjes [...] aan te geven.

Dankzegging

Bij het schrijven van dit boek ben ik afhankelijk geweest van de goede hulp van velen. Omvangrijke ondersteuning kreeg ik van enkele mensen die Ernest Louwes en Henk H. een goed hart toedragen. Ik noem hier: Hans Meijer, Maurice de Hond, Jacob Vis, H.J. Vos. Buitengemeen veel steun kreeg ik van iemand die anoniem wil blijven. Zonder zijn hulp had ik de zaken van Ernest Louwes en van Henk H. onmogelijk tot in de vereiste diepte kunnen bestuderen. De advocaten Stijn Franken en N. Meijering dank ik voor hun adviezen. Het advocatenbureau Knoops was zo vriendelijk mij de voortreffelijke pleitnotitie van Meijering in de zaak Sweeney ter hand te stellen. Sabine Zanker, hoofd van het Legal Team Fair Trials International, zorgde ervoor dat ik het requisitoir van de AG in de zaak Sweeney kreeg. Peter R. de Vries hielp me met zijn kritische reactie de zaak Henk H. uit te diepen. Professor Hans Crombag sprong bij met zijn immer helder commentaar op de delen 1 en 3. Boeken plaatsten twee zaken voor mij in een scherp licht: *De Schiedammer Parkmoord* van professor P.J. van Koppen, en *Het Rijk van de Bok* (over de zaak Henk H.) van Jacob Vis. Daarnaast ben ik dank verschuldigd aan de meelezers wier kritisch vermogen immer mijn eigen mooie woorden over openheid voor kritiek op de proef stelt: Henny Derksen, Stijn Franken, Monica Meijering, Bram Derksen, Hans Meijer en de grote anonymus.

Naamgeving

Ik spreek over Sweeney en Louwes omdat die zichzelf zo met naam en toenaam op het internet noemen. Verder gebruik ik de namen: Kees B., Lucia de B. en Henk H. De wetenschappers die in dit boek voorkomen, noem ik bij hun naam. De namen van de deskundigen en alle anderen zijn geanonimiseerd. Ik heb me daarbij aangesloten bij de anonimisering van Van Koppen en Vis.

Opzet van het boek

Deel I analyseert de eisen te stellen aan waarheidsvinding. Waarheidsvinders, d.w.z. mensen die geacht worden de waarheid te achterhalen en te presenteren (recherche, officieren van justitie, advocaten-generaal, getuige-deskundigen en strafrechters) zijn aan deze eisen gehouden. Geknoei met die eisen brengt een aantal Mega-Manco's naar voren, grote verwijtbare fouten die het proces van waarheidsvinding ernstig belemmeren, zo niet tot een farce maken.

Deel II demonstreert de aanwezigheid van dit soort *manco's in vijf grote zaken* van het Openbaar Ministerie. Het gaat daarbij voornamelijk om manco's die de kernpunten van het betoog van het OM betreffen. Zulke manco's zouden aanleiding moeten zijn tot een herziening als de betrokkene onherroepelijk zou zijn veroordeeld. (Dit is geen uitspraak over schuld of onschuld). Tevens ligt het in de rede dat zulk mega-falen consequenties zou hebben voor de betrokken OM-ers. Ten gevolge van dit soort fouten gaan mensen ten onrechte jarenlang het gevang in en worden de levens van mensen, zowel van de veroordeelde als van zijn familie, verwoest. Dat dit soort fouten geen consequenties heeft, gaat in tegen ieder gevoel van rechtvaardigheid.

Overzicht manco's in vijf grote zaken

	Schiedam	Lucia d B.	Sweeney	Deventer	Henk H.	Totaal
Onwaarheid spreken	6	3	4	2	1	16
Informatie achterhouden	2	6	3	2	4	17
Misleidend formuleren	2	2	2	1	2	9
Willekeur	2	4	1	1	2	10
Argumentatie fouten	2	2	7	5	7	23
Geslotenheid voor kritiek	4	2	2	1	5	14
Magisch oog	1	2	0	1	1	5
Totaal	19	21	19	13	22	94

Ik bespreek de manco's per zaak. Daarbinnen heb ik ze gegroepeerd naar soort manco. De tabel hierboven geeft dus (bijvoorbeeld) aan dat ik 19 manco's in de Schiedammer Parkmoord bespreek, waarvan 6 manco's door onwaarheid spreken.

Deel III bespreekt de vraag waar die fouten vandaan komen. Als verklaring voor de manco's wordt op sociale, psychologische en evolutionaire krachten gewezen, en vooral op de verwoestende werking van het Magisch Oog, het heilig geloof in het vermogen om de waarheid te zien zonder bewijsmateriaal of zelfs tegen het aanwezige bewijsmateriaal in.

Deel IV bekijkt hoe er iets aan de overdaad aan manco's zoals die in deel II naar voren komt, gedaan kan worden. Op individueel niveau biedt het rapport van Posthumus (2005) weinig suggesties. Niet zozeer hereducatie van de officieren en advocaten-generaal als wel het serieus nemen van hun verantwoordelijkheid biedt uitkomst. Op institutioneel niveau is een onafhankelijke Herzienings-Commissie nodig, die tevens het eventueel tekortschieten van het OM kan doorlichten. De commissie moet onafhankelijk zijn. Alleen zo kan elke schijn van belangenverstrengeling worden vermeden. Een onafhankelijke commissie biedt tevens een kans om tot verbetering van het Nederlandse rechtssysteem te komen. De ervaring van de Engelse Criminal Cases Review Commission (CCRC) moet hierbij tot lering strekken. Niet alleen is in Engeland sedert de instelling van de CCRC het vertrouwen in het rechtssysteem toegenomen, maar men heeft ook ontdekt dat juist bij de veroordeling wegens moord opmerkelijk veel fouten gemaakt worden. Er is geen reden waarom het Nederlandse rechtssysteem vrij zou zijn van dit euvel, ook al kent het Engelse systeem een jury en het Nederlandse een professionele rechter. De CCRC heeft niet alleen tot meer vertrouwen in het rechtssysteem geleid, het heeft tevens dat systeem op vele punten verbeterd. Ook het Nederlands systeem is bij zo'n simpele vorm van negatieve feedback gebaat. Een systeem dat zijn fouten niet onder ogen wil zien, moge van binnenuit efficiënt, integer en nagenoeg feilloos ogen. Van buitenaf gezien lijkt het vooral zelfgenoegzaam.

Toevoeging bij 3de druk, november 2008:

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat het laatste jaar de indruk van zelfgenoegzaam is afgenomen. Zowel de politie als het openbaar ministerie proberen op dit moment althans via (her)educatie bewustzijn voor de in dit boek genoemde megamanco's aan te kweken. Ook de voorzitter van CEAS, Ybo Buruma klinkt een stuk kritischer. Voorjaar 2007 op NOVA zei hij nog: "Gelukkig gaat het eigenlijk om heel weinig zaken". Op 22 september 2008 herriep hij dit op NOVA: "Er is wel een groter probleem dan ik anderhalf jaar geleden dacht dat er was". En hij vertelde dat hij "vier, vijf zware zaken in zijn achterhoofd" heeft waarbij mensen nog vast zitten, en waar hij en zijn commissie niet begrijpen "hoe de rechter tot zijn veroordeling is gekomen". De CEAS kan hier echter niets doen omdat "de politie en het openbaar ministerie het allemaal redelijk gedaan" hebben en de CEAS alleen mag reageren op fouten van politie en OM, en niet op fouten van de rechter. In de nieuwe zaak over Lucia de B. ging het OM echter weer ouderwets te keer.

DEEL I

WAT ZIJN DE HOOFDZONDEN (MEGA-MANCO'S) VOOR EEN WAARHEIDSVINDER?

Waarheid binnen het rechtssysteem

De politie die een strafbaar feit onderzoekt, het Openbaar Ministerie dat vervolgt, en de strafrechters die recht spreken, hebben één gemeenschappelijk doel: achterhalen wat de ware toedracht is. Er is geen twijfel over hoe moeilijk het is om te slagen in deze taak. Vaak zal een volstrekt eenduidig antwoord niet gegeven kunnen worden. Het is dan behelpen met indirect bewijsmateriaal. Maar over het doel bestaat geen twijfel: het gaat erom de waarheid te achterhalen.

Het beste dat met indirect bewijsmateriaal te bereiken is, is een *zo waarschijnlijk mogelijk* oordeel, liefst een oordeel dat boven elke redelijke twijfel verheven is: 'beyond reasonable doubt' zoals de Engelsen dat noemen. Het eindoordeel moet zó waarschijnlijk zijn dat het niet langer redelijk is om aan de waarheid van dat oordeel te twijfelen. Zeker, in die situatie is het nog steeds mogelijk dat het oordeel onwaar is. Maar *redelijkerwijs* gesproken mogen we met dat bewijsmateriaal aannemen dat het oordeel waar is.

In het Nederlandse rechtssysteem moet wettig en overtuigend bewijs geleverd worden. Dat wil zeggen er moeten in beginsel twee wettige (bij de wet erkende) bewijsmiddelen zijn en voor een veroordeling moet 'bij de rechter ook de overtuiging bestaan dat de verdachte het feit dat hem wordt verweten ook heeft gepleegd'.² Hiermee lijkt de Angelsaksische eis van redelijkheid vervangen door een puur psychologische: de overtuiging van de rechter is de belangrijkste toetssteen.

Een kwalificatie is hier echter op zijn plaats. De Nederlandse wet eist dat de rechterlijke overtuiging gevormd moet worden door 'de inhoud van wettige bewijsmiddelen' (art 338 S.v.).³ Aldus wordt alsnog het psychologisch criterium van de rechterlijke overtuiging gekwalificeerd door een externe eis van redelijkheid: de rechterlijke overtuiging moet op de bewijsmiddelen *gegrond* zijn. Maar omdat, zoals het rapport van het OM-driemanschap Grimbergen het zegt,⁴ 'wettig bewijs volgens vaste jurisprudentie al snel aanwezig is', is die eis nu ook weer niet zo sterk. De facto komt de overtuiging van de rechter centraal te staan.

Vanuit het perspectief van het OM en de recherche moet het bewijsmateriaal dus zó goed zijn dat het de rechter zal overtuigen. Daarmee kan het streven naar

waarheidsvinding ook *in de praktijk* maar al te gemakkelijk muteren in een streven om de rechter te overtuigen. Alleen wanneer officier van justitie en advocaat-generaal daarin slagen, zullen ze succesvol in hun tenlastelegging zijn. Het succes van de recherche en het OM komt zo te liggen in het overtuigen van de rechter.

In de dagelijkse praktijk bestaat aldus het reële gevaar van een *psychologisering van het doel van waarheidsvinding*: niet de waarheid is het oogmerk van het onderzoek, maar het overtuigen van de rechter. Natuurlijk zal dit laatste ook het oogmerk van de Engelse *prosecutor* zijn, – met dien verstande dat hij een jury moet overtuigen en niet de rechter. Maar er blijft een cruciaal verschil: in het Engelse systeem is er een externe maatstaf waaraan het betoog van het OM gemeten moet worden: de schuld van de aangeklaagde moet *boven elke redelijke twijfel* aangetoond worden. Die externe maatstaf is er niet in het Nederlandse systeem. In het Nederlandse systeem moeten naast de overtuiging van de rechter nog twee bewijsmiddelen aangedragen worden, maar in de praktijk lijkt dat niet het grootste probleem zoals het bovenstaande citaat van het driemanschap Grimbergen al aangeeft. Maar omdat in laatste instantie ook in Nederland iemand veroordeeld wordt om wat hij gedaan heeft (en dus vanwege de ware toedracht) en niet omdat de rechter overtuigd is van zijn schuld, moet het ook in Nederland uiteindelijk gaan om het vinden van de ware toedracht. Ik zal dan ook de ware toedracht als het criterium hanteren om de kwaliteit van het proces van waarheidsvinding te beoordelen.

Een driedelige taak van het OM als waarheidsvinder: waarheidszoeker, waarheidsargumentator en waarheidspresentator

De officiële taak van het OM is waarheidsvinding. In de wet wordt niet expliciet gerept over waarheidsvinding als doelstelling van het OM, wellicht omdat het zo vanzelfsprekend wordt bevonden. Het gezaghebbende handboek over het strafproces, *Het Nederlands Strafprocesrecht* van G.J.M. Corstens,⁵ noemt waarheidsvinding wel expliciet als doel van het strafproces. Weliswaar beklemtoont Corstens de neiging van het OM om ‘uit het voorhanden feitenmateriaal te eenzijdig datgene te selecteren of naar voren te halen dat de verdachte belast’, maar na deze feitelijke beschrijving noemt hij in één adem waarheidsvinding als ‘het doel van het strafproces’.⁶

Het OM ziet ook zelf waarheidsvinding als zijn opdracht. In het rapport ‘Versterking van opsporing en vervolging’, geschreven naar aanleiding van zijn falen in de Schiedammer Parkmoord, zegt het OM dat in zoveel woorden: ‘Het programma richt zich primair op de kwaliteit van de waarheidsvinding in het proces van opsporing en vervolging’.⁷

En onlangs nog wilde het OM strafzaken die wegens vrijspraak bij de wet onherroepelijk zijn afgesloten, weer kunnen openen, omdat nu door nieuwe technieken wellicht de waarheid alsnog is te achterhalen.⁸ Er is dus geen twijfel over

het commitment dat het OM ten aanzien van waarheid en waarheidsvinding heeft.

De taak van waarheidsvinding is voor het OM niet alleen een zaak van vinden. Het OM heeft daaraan voorafgaande een onderzoekstaak. Er moet actief naar de waarheid gezocht worden. Het OM is aldus in de eerste plaats een *waarheidszoeker*. Er is geen garantie van succes. OM-ers zijn, zoals andere mensen, feilbare kennisvervaarders. Omdat er zoveel van de uitkomst van het OM-onderzoek afhangt, is er wel de eis dat zijn waarheidsonderzoek zó ingericht is dat de kans op het vinden van waarheid gemaximaliseerd wordt.

Het OM is vervolgens ook een *waarheidsargumentator*. Het OM moet zijn visie beargumenteren. De waarheidsindicaties, de vermoedens, de weerbarstigste verklaringen, ze moeten alle in één groot argument ondergebracht worden. Van dit argument mogen we eisen dat het de waarheid van het ten laste gelegde (moord in de vijf hier besproken zaken) boven gereede twijfel aantoonst.

Ten slotte is het OM als waarheidsvinder een *waarheidspresentator*. Binnen het Nederlandse rechtssysteem mag de rechter verwachten dat het OM de zaak (zo goed mogelijk) naar waarheid aan hem zal voorleggen, zodat de rechter een verantwoord en weloverwogen oordeel kan vellen, – hetgeen de rechter echter niet ontslaat van zijn plicht om zelfstandig onderzoek ter zitting te doen.

De Zeven Hoofdzonden voor een waarheidsvinder

Als waarheidsvinder is het OM aldus gebonden aan de eisen van waarheidsonderzoek, waarheidsargumentatie en waarheidspresentatie. Ik specificeer nu de voornaamste van deze eisen.

Een waarheidspresentator is iemand die – het woord zegt het al – geacht wordt de *waarheid te spreken*. Degenen aan wie hij zijn informatie presenteert, moeten erop kunnen rekenen dat hij – naar eer en geweten en zo goed mogelijk – de waarheid spreekt. Een waarheidspresentator die onware informatie als waar presenteert, belemmert het zicht van zijn gehoor op de waarheid.

Voor het OM als waarheidspresentator is dit gehoor de rechter. Door onwaarheid te presenteren wordt de rechter, die in zijn waarheidsvinding van het OM afhankelijk is – althans daar in de praktijk sterk op leunt –, gefrustreerd in zijn poging de ware toedracht te achterhalen. Het OM, als waarheidspresentator, zal dus geen onwaarheid als waarheid mogen presenteren. (Dit geldt natuurlijk ook voor de advocaat).

Ik heb geen illusie over de *trivialiteit* van deze eis, maar dat maakt de ernst van schending van deze eis niet minder. Ik formuleer deze eis expliciet omdat ze, hoe triviaal ook, veel te vaak en met een zekere regelmaat door het OM met voeten wordt getreden. Dit levert dan de eerste hoofdzonde voor een waarheidsvinder, *Mega-Manco I – Onwaarheid Spreken*.

Het gaat hier wel om *verwijtbaar* onwaarheid spreken, om een ernstige, verwijtbare fout waarop de waarheidsvinder aangesproken kan worden. (Dit is mijn

Iedereen maakt wel eens een fout, maar bij het Openbaar Ministerie (OM) is meer aan de hand. Openbare aanklagers maken opvallend veel fouten, vooral in moordzaken. In dit boek presenteert Ton Derksen, bekend van het spraakmakende boek *Lucia de B. Reconstructie van een gerechtelijke dwaling*, de meest gemaakte fouten.

Derksen analyseert het optreden van het OM in de Schiedammer Parkmoord, de zaak Lucia de B., de zaak Sweeney, de zaak Henk H en de Deventer moordzaak. Hij constateert zeven mega-manco's: het OM debiteert onwaarheden, houdt informatie achter, raapt willekeurige feiten bij elkaar, maakt cruciale argumentatiefouten, staat niet open voor kritiek en laat zich vaak leiden door het Magische Oog: de overtuiging dat men de waarheid al heeft 'gezien' voordat deze vaststaat.

Door deze fouten bestaat ernstige twijfel over de juistheid van de veroordelingen.

Ton Derksen is hoogleraar wetenschapsfilosofie. Hij publiceerde meerdere boeken, waaronder *Lucia de B. Reconstructie van een gerechtelijke dwaling*. Naar aanleiding van dat spraakmakende boek concludeerde de commissie Postumus II dat er grote fouten zijn gemaakt in het proces tegen Lucia de B.

'Helder, concies, precies, en recht op het doel af. Dit kan niet genegeerd worden.'
Maarten 't Hart

'Tijdens het lezen bekruipt je het gevoel alsof je een non-fictie werk van Franz Kafka in handen hebt.'
Juriaan Mensch

